

Predgovor

Tematika te knjige je *filozofska* kozmologija kot osrednja panoga filozofije narave (ali vsaj ena izmed glavnih). Kadar filozofi govorimo o *sodobni* kozmologiji, ki jo nedvomno oblikuje in tudi bistveno opredeljuje znanost, zlasti fizika, se posvečamo njenim metodološkim, spoznavnim, ontološkim, metafizičnim in teološkim, pa tudi estetskim in ne nazadnje etičnim vidikom, zato bi lahko rekli, da je sodobna filozofska kozmologija pravzaprav neka *meta*-kozmozologija, če kozmologijo v ožjem pomenu pojmuje kot eksaktno naravoslovno znanost. Filozofi gotovo ne moremo oblikovati in razvijati matematično-fizikalnih kozmoloških modelov, saj to ni naše delo, niti tega ne znamo, postavljeni pa smo pred nič manj pomembno in težko nalogo, da s filozofskim mišljenjem, z razumsko analizo in umsko sintezo (pa tudi z drugimi filozofskimi metodami), »osmislimo« pogosto prezrte, »nereflektirane« predpostavke in implikacije znanstvene kozmologije ter kritično razmislimo o njenem dosegu in mejah. Prepričan sem, da sodobna kozmologija kot »mejna znanost« (mejna v pomenu, da sega prav do prvih in zadnjih mejá zaznavnega vesolja in jih teoretsko tudi presega, ko poskuša znanstveno misliti oziroma matematično opisati vesolje kot *celoto*) dandanes nič manj, morda še bolj kot ob svojih začetkih v zgodnjem dvajsetem stoletju, ko se je začela oblikovati na osnovi Einsteinove teorije relativnosti in Hubblovega odkritja raztezanja vesolja, nujno potrebuje dialog s filozofijo, če naj ostane razumljiva, umljiva, predvsem pa smiselna.

Filozofska kozmologija, ki jo razvijam v tej knjigi, že vrsto let pa v svojih raziskavah in predavanjih kot profesor filozofije narave, ima mnogo stičnih točk z drugimi filozofskimi in/ali znanstvenimi panogami. Filozofija narave poleg kozmologije kot svoje osrednje panoge obravnava tudi druga področja naravoslovnih znanosti, v fiziki predvsem kvantno

teorijo (ki je obenem tudi kozmološka), v biologiji teorijo evolucije, genetiko, biotehnologijo idr., brez kake ostre ločnice se povezuje s kognitivno filozofijo oz. znanostjo ter nadalje z informatiko in drugimi »novimi znanostmi«, nekatere od njih (teorije kaosa, kompleksnosti) bomo srečali tudi v tej knjigi. – Ob tem naj poudarim, da moj glavni namen ni razvijanje neke zgolj analitične »filozofije kozmologije« (ali, širše, fizike), ne omejujem se na »filozofijo znanosti« v običajnem pomenu, ampak iščem pot k novi (in obenem stari) kozmološki *sintezi*, k filozofski kozmologiji v polnem in miselno odprtem smislu. Morda se na prvi pogled zdi, da je distinkcija med »filozofijo kozmologije« in »filozofsko kozmologijo« zgolj terminološka, vendar ni tako, saj je bistvena razlika med tem, ali se primarno postavimo na stališče znanosti in filozofijo razumemo predvsem kot njeno »nadgradnjo«, razlago, kritično analizo, torej kot »metaznanost«, ali pa iščemo celovito »pot modrosti« znotraj same *filozofije* in želimo vanjo »reintegrirati« kozmologijo, za katero se *zdi*, da je v zadnjih sto letih zapustila območje filozofije in se povsem osamosvojila (analogno menim, da bi bilo treba v filozofijo reintegrirati psihologijo). O sodobni kozmologiji torej govorim in pišem *kot filozof*, v prepričanju, da je *kozmos* bistveno filozofski problem, pri čemer se filozofska misel o vesolju seveda mora opirati na sodobno znanstveno kozmologijo, kolikor to filozof pač zna in zmore (sicer pa je ta zahteva veljala tudi v Aristotelovih ali Kantovih časih). – Mojo osnovno tematsko in obenem metodološko naravnost nakazuje podnaslov knjige: *Človek in kozmos*.

Knjiga je formalno razdeljena na tri dele, vsak izmed njih vsebuje štiri poglavja, razprave oziroma »seminarje«, ki se nadalje delijo na »sekvence«. Pri vstopanju v filozofsko kozmologijo je bistveno *vprašanje metode*, tako kot vselej v filozofiji: razprava o metodi je že del filozofije same. Zato prvi del knjige poskuša odgovoriti na vprašanje, katera filozofska metoda je primerna za mišljenje o kozmosu. Ali zadostuje razumska analiza? Ali pa jo moramo »nadgraditi« z umsko sintezo? Kakšno vlogo ima pri tem fenomenologija, raziskovalka zavesti, telesnosti, »življenjskega sveta«? In

kakšen pomen ima za kozmologijo hermenevtika, razlagalka jezika, razumevanja in kulturno-zgodovinskega »obzorja«? Prepričan sem, da ne moremo zgolj »enoglasno« govoriti o odnosu med človekom in kozmosom, saj vseh vprašanj in odgovorov na tem »področju«, ki dejansko obsega ves *univerzum*, ne moremo zajeti z eno samo metodo – torej, za razvijanje filozofske kozmologije je nujno metodološko »večglasje«.

Drugi del je najdaljši in tematsko osrednji del knjige. Njegova formalna, v precejšnji meri pa tudi vsebinska struktura je kantovska: izhodišča štirih seminarjev drugega dela so tiste štiri Kantove kategorije (od skupno dvanajstih), ki v *Kritiki čistega uma* porajajo kozmološke antinomije: celota, realnost, vzročnost, nujnost. Z današnjega stališča se Kantova antinomija celote univerzuma (končnosti nasproti neskončnosti vesoljnega prostora in časa) kaže kot paradoksnost teorij multiverzuma; antinomija realnosti (sestavljenosti nasproti enostavnosti) se kaže v paradoksih kvantnega sveta; antinomija vzročnosti (spontanosti nasproti determinizmu) se dandanes, med drugim, kaže v teorijah kaosa, kompleksnosti, emergence idr.; antinomijo nujnosti pa v sodobni filozofski kozmologiji (ter v filozofiji fizike in nasploh znanosti) lahko interpretiramo kot vprašanje, ali je mogoča neka »Končna Teorija«, ki bi bila nujni *a priori* vsega našega znanja o naravi oz. vesolju. – V drugem delu knjige predstavljam vrsto sodobnih kozmoloških teorij in hipotez ter filozofsko razmišljam o njihovih predpostavkah in implikacijah, o njihovem pomenu in dometu, pri čemer ugotavljam, da moramo tudi v sodobni kozmologiji, *mutatis mutandis*, upoštevati Kantov kritični kriterij »možnega izkustva« ter apeliram, naj ne pozabimo na tisto čudenje spričo »zvezdnega neba nad menoj in moralnega zakona v meni«.

Tretji del, ki je po obsegu najkrajši, vendar, avtorsko gledano, najpomembnejši del knjige, je filozofska meditacija o smislu kozmoloških spoznanj in »nasploh« človekovega mesta v kozmosu, pri čemer pa ta meditacija ni samo, niti ni predvsem artikulacija nekih filozofsko »občih mest«,

teoretskih »univerzalij«, ampak z njo poskušam miselno, predstavno in tudi čustveno priklicati nekatere bolj konkretne podrobnosti, v katerih se jasneje kot v abstraktnih splošnostih zrcali presežni smisel celote veselja ter našega spoznanja, naše zavesti v/o njem. Pojem smisla tu ni mišljen zgolj v pomenu smotra (*télos*), o katerem sicer govori deveti seminar, temveč v širšem, globljem, platonskem duhu: smisel kot lepota in večnost (gl. deseti in enajsti seminar), smisel kot zavest in duh, kot svetloba, luč, »sončava« Dobrega/Enega (gl. dvanajsti seminar). – V sklepnih mislih se *Daljna bližina neba*, »tretji čas« *Štirih časov*, moja filozofska *Jesen*, vrača in navezuje na platonsko *Poletje*. Tudi v *Jeseni* ostajam platonik, sledim prepričanju, da bistvo platonizma ni kak dogmatski nauk, sklenjen in nespremenljiv »sistem idej«, ampak predvsem »miselna metoda«, *pot duha*, ki je dandanes ravno tako živa in dragocena kot pred tisočletji.

Toda – *kdo* pravzaprav »govori« v tej knjigi, kdo je *subjekt* teh dvanajstih seminarjev? »Filozofski subjekt« (analogen literarnemu subjektu) knjige se imenuje, tako kot v prejšnjih *Časih*, »mojster Bruno«: profesor filozofije, ki živi v kraški vasi in občasno predava v glavnem mestu. Ta filozofski subjekt, ki v seminarjih govori, se sprašuje, premišljuje, komentira razne misli in teorije, v dialogih pa tudi nastopa kot eden izmed štirih literarnih subjektov knjige in celotne tetralogije, ta subjekt *sem in obenem nisem jaz sam*, avtor tega pisanja. Natančneje povedano: tako kakor »jaz sam« ne morem biti literarni subjekt svojega pisanja, pa naj gre za pesem, prozo ali dramo, tako tudi ne morem biti popolnoma istoveten s filozofskim subjektom svojega pisanja, niti v eseju niti v razpravi niti v »seminarju«, kajti, ko »se napišem« oziroma ko zapišem svoje misli, sem vselej in neizogibno že *drugi*, besede me spremenijo v mojega »dvojnika«, ki ga niti tedaj, če bi ga imenoval s svojim lastnim imenom, ne bi mogel več povsem istovetiti s seboj, s konkretnim človekom, ki piše in bere, tu-in-zdaj. Zakaj potemtakem svojega »filozofskega dvojnika« ne bi poimenoval s kakim drugim imenom in mu ne bi v literarnih pasusih knjige pripisal tudi nekaterih drugačnih človeških lastnosti, v katerih pa se kljub različnosti

navsezadnje vendarle »duhovno« prepoznam? Še več, morda bi lahko rekel takole: čeprav kot avtor, podpisan na naslovnici te knjige, nisem isti kot oseba, imenovana »mojster Bruno«, ki kot filozofski in literarni subjekt nastopa v knjigi, pa ne bi imel prav nič proti, če bi bil zares takšen kot ta moj »najbližji« filozofsko-literarni »junak«.

A naj se vrnem v vlogo avtorja knjige, ki je pred vami: kot avtor od bralca ne pričakujem »vse ali nič«, saj se dobro zavedam, da avtor v tem precepu potegne »ta krajšo« – zlasti dandanes, ko v splošnem preberemo vse manj knjig, še posebno pa se ustrašimo tako debelih in zapletenih, kot je tale. Zato naj bralcu ali bralki že uvodoma zagotovim, da je ta knjiga, čeprav se vključuje v tetralogijo *Štirje časi*, samostojna tematska enota in tudi, kakor vselej, delna celota, preprosteje rečeno: če želite brati *Jesen*, ni treba poznati *Pomladi* in *Poletja* (če ju poznate, seveda še toliko bolje). Sicer pa je *Jesen* v marsičem, strukturno in tematsko, »starejša sestra« *Pomladi* (najbrž bo tudi *Zima*, če jo bom uspel napisati, gotovo še ne prav kmalu, starejša sestra *Poletja*). V pričujoči knjigi so bolj kot seminarji vtakani v tkivo celotne tetralogije dialogi, vendar tudi ti ne toliko, da bi to oviralo moje nove bralce. Dialogi, v katerih nastopajo štiri osebe (moji »drugi jazi«), nekaterim znane že iz prejšnjih *Časov*, na »literarni način« spremljajo tematiko seminarjev, slogovno pa so dialogi podobni tistim v *Pomladi*, katerim sledijo tudi v posameznih »mizanscenah«. Če pa kakemu »čisto teoretsko« usmerjenemu bralcu tovrstna »literarizirana filozofija« ni po godu, naj pač dialoge preprosto izpusti in bere samo seminarje (vendar upam, da bo takšnih bralcev čim manj). Nadalje naj svojemu bralstvu namignem, da so v *Daljni bližini neba* tudi posamezni seminarji relativno samostojne tematske enote, tako da niti znotraj te precej debele bukve ne pričakujem množičnega branja od prve do zadnje strani. (Toda, da ne bo nesporazuma: to ni nikakršno moje »opravičilo« zaradi debeline te knjige, ki preprosto *mora* biti vsaj tako obsežna, kot je.) Upam, da vam bo pri orientaciji v tem labirintu pomagalo vsebinsko kazalo, bibliografija ter imenski in stvarni indeks. In nazadnje naj omenim še eno bralno »olajšavo«:

opombe, ki so številne in ponekod tudi precej obsežne, so »fakultativne« – čeprav so vsebinsko »aktivne«, tj., v njih so dodatna pojasnila, poglobitve tematike ipd. – in tečejo kot kak vzporedni rokav ob glavnem besedilu, kar pomeni, da je mogoče glavnim mislim knjige slediti tudi brez njih, kljub temu pa vas seveda vabim, da jih berete sproti. Večina »seminarjev« v tej knjigi je objavljena prvič, razen prvega in tretjega ter zadnje »sekvence« petega: te tri razprave so bile, sicer v malce drugačnih verzijah, že objavljene v reviji *Analiza*, zato se zahvaljujem uredniku te revije, prijatelju dr. Božidarju Kantetu, za privolitve v ponatis.

Ob koncu predgovora se zahvaljujem vsem tistim sodelavcem, prijateljem in svojcem, brez katerih ne bi bilo te knjige ali bi ji manjkalo še marsikaj drugega od tistega, kar ji, kot vsakemu našemu delu, neizbežno manjka. Zahvaljujem se uredniku na Cankarjevi založbi Zdravku Duši za zaupanje v moj dolgoletni projekt tetralogije časov in za prijateljsko sodelovanje pri realizaciji teh knjig. Hvala tudi Mateju Nemcu za natančno tehnično ureditev. *Štirje časi* ne bi bili videti tako lepi brez mojstrskega oblikovanja prof. Petra Skalarja in fragmentov iz kozmičnega opusa akad. slikarke Zdenke Žido, ki plemenitijo knjižno opremo. Besedilo bi bilo precej manj obrušeno brez pazljivega in razumevajočega lektorskega branja prijateljice Mojce Mihelič, ki so se mu pri tej knjigi pridružile tudi konstruktivne pripombe fakultetne kolegice dr. Olge Markič in mojega zeta, fizika dr. Miha Nemevska. Zahvaljujem se tudi vsem študentom in študentkam, ki se zanimajo za moja predavanja in knjige. Najbolj pa sem hvaležen moji dragi ženi Lučki za podporo, razumevanje in potrpežljivost pri mojih dolgih odsotnostih med pisanjem *Časov*.

M. U.